

ÉRTEKEZÉSEK

A NEMZETGAZDASÁGTAN ÉS STATISZTIKA KÖRÉBŐL

A NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL
SZERKESZTI

HELLER FARKAS ÉS DOLÁNYI ALAJOS

A BIZOTTSÁG ELNÖKE

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

ÚJ SOROZAT — I. KÖTET 9. FÜZET

ÁRALAKULÁS ÉS PÉNZÉRTÉK

Í R T A

vitéz SURÁNYI-UNGER TIVADAR

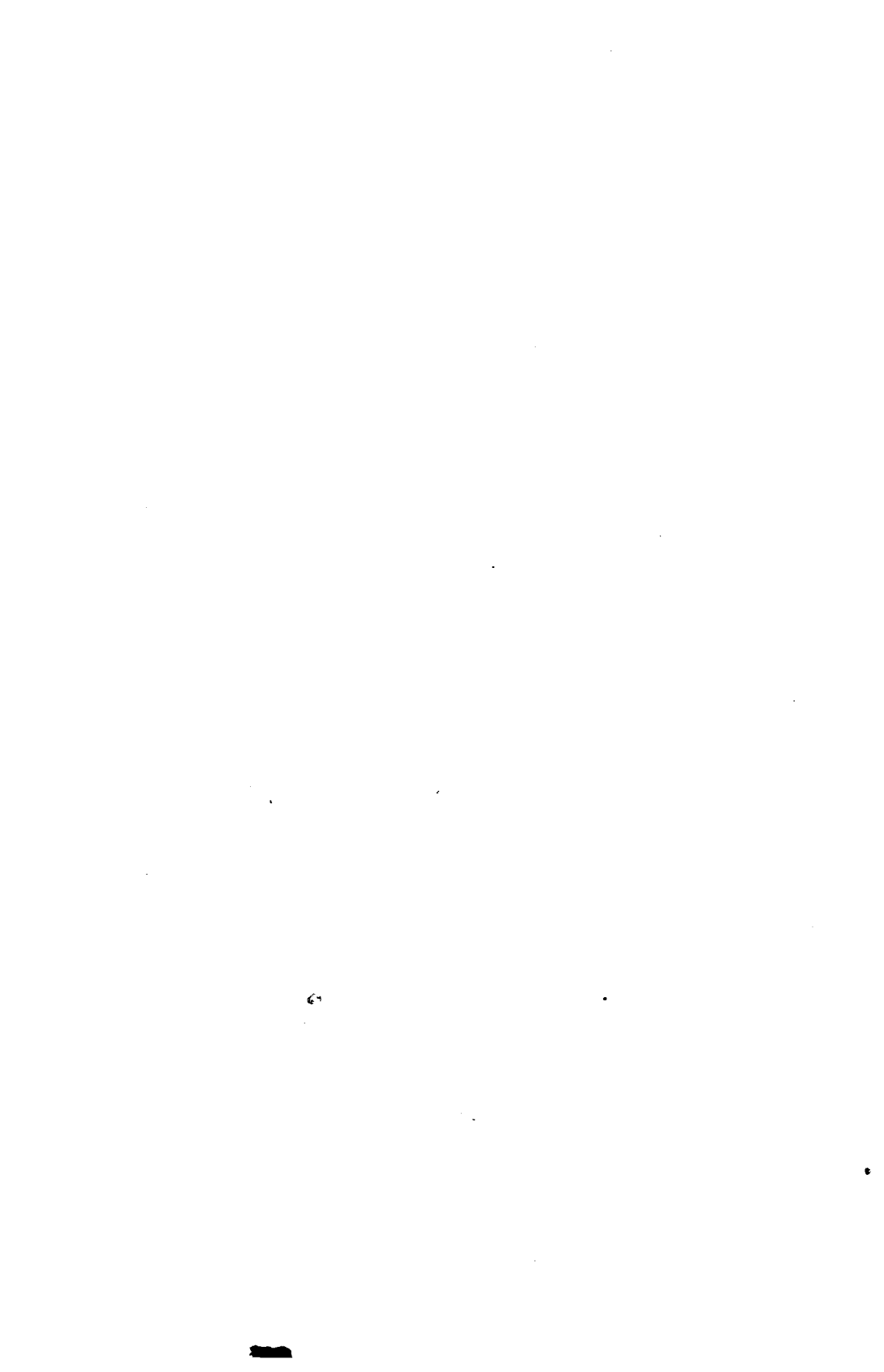
LEVÉLREZŐ TAG

Felolvasta a M. Tud. Akadémia II. osztályának
1948. június hó 7-i ülésén

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

B U D A P E S T

1 9 4 4

ÁRALAKULÁS ÉS PÉNZÉRTÉK

Í R T A

vitéz SURÁNYI-UNGER TIVADAR

LEVELEZŐ TAG

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

B U D A P E S T

1 9 4 4

Kiadásra ajánlotta:

Kováts Ferenc l. t.

Balás Károly l. t.

Felelős kiadó: Voinovich Géza.

Stádium Rt., Budapest, V., Honvéd-utca 10. — Felelős: Györy Aladár igazgató.

I.

Minél nagyobb rázkódtatások mutatkoznak a gazdasági életben és minél felelőtlenebbül burjánzanak úton-útfélen az újfajta, vagy legalább is újszerű köntösben megjelenő közgazdasági elgondolások, annál fontosabb, hogy a közgazdaságtan alapvető tételeit a szigorúan tudományos vizsgálat mérlegén időnként újra megvizsgáljuk és egyúttal az élő gazdasági fejleményekkel is szembesítsük őket. Ily szembesítés kínálkozik manapság egyrészt az árak és a pénzérték gyakorlati alakulása, másrészt pedig a gazdaságtudománynak több mint százestendős tantétele között, amely az árszínvonalnak és a pénz vásárló erejének kapcsolatát világítja meg. Egyszerűsített alakjában arról az egyenletről van szó, amelynek értelme szerint az általános árszínvonal annál magasabb és a pénz tárgyi értéke, azaz vásárló ereje annál alacsonyabb, minél kevesebb áru és minél több pénz van forgalomban. A tudományos ár- és pénzkutatás több mint egy évszázad óta ennek a *pénzforgalmi és ár-egyenletnek* egyes tényezőire központosítja figyelmét és apró részleteikben is kidolgozott elemzésük segítségével igyekszik megmagyarázni a gyakorlati áralakulást és a pénzforgalmi fejleményeket.

Egyenletünk két fő tényezője közül az első az áruknak, a második pedig a pénznek forgalomban lévő mennyisége. Vessünk rövid pillantást ennek a két tényezőnek a háborús gazdaságban szükségszerűen bekövetkező alakulására. Ami az első tényezőt illeti, ebben az összefüggésben sem haszontalan hangsúlyoznunk azt az egyébként közismert tényt, hogy minél nagyobbak a háborús pusztítások és általában minél nagyobb részt vesznek igénybe a termelésből a háborús erőfeszítések, annál kisebb az az *árumennyiség*, amely

az árszínvonal és a pénzérték alakulása szempontjából mérvadó forgalomba kerül. Minél tovább tart és minél mélyebbre hatol tehát a háború, általában annál nagyobbak azok az erők, amelyek a forgalomban lévő árumennyiségből kiindulva, az árszínvonal emelésére és a pénzérték csökkentésére irányulnak.

Az áruoldaléhoz hasonló értelmű, de bonyolultabb összefüggések érvényesülnek a háborús gazdaság *pénzoldalán* is. A forgalomban lévő pénzmennyiség kiszámításánál ugyanis nemcsak az okoz nehézséget, hogy a készpénzen kívül tekintetbe kell vennünk a sokfajta pénz-helyettesítő összes forgalomban lévő mennyiségét, hanem az az ismert körülmény is, hogy a forgalmazott pénzmennyiség az árszínvonalat annál inkább emelni és a pénz vásárló erejét annál inkább csökkenteni alkalmas, minél nagyobb forgási sebessége van. Az idevágó újabb gazdaságtudományi kutatás legértékesebb eredményei egyrészt azt mondják meg, hogy a készpénzként szereplő bankjegyek és pénzürmék mellett a váltóknak, a csekkeknek, az egyéb rövidlejáratú fizetési eszközt jelentő kötelezvényeknek, valamint a bankszerű átírásoknak, amelyeknek összességét szaknyelven hitelpénznek, bankpénznek, könyvpénznek vagy átírási pénznek is nevezzük, mennyire döntő horderejük van a forgalomban lévő pénzmennyiség kiszámításánál; másrészt pedig annak az igen bonyolult kérdésnek megoldásához is egyre jobban közelednek, hogy a pénz forgási sebességét miképpen számíthatjuk ki. Nyilvánvaló, hogy a háborús gazdaság megnövekedett termelési erőfeszítéseinek következtében — már csak az általában nagyobb-mérvű foglalkoztatottság révén is — egyre több pénz kerül forgalomba.

Amidőn pedig az áruoldalon az említett árfelhajtó erők érvényesülni kezdenek és amidőn párhuzamosan meg-inog a pénz jövővé vásárló erejébe vetett bizalom, az általános vásárlási kedv fokozódik és megfelelően növekszik a pénz forgási sebessége is. Ilyképpen a pénzoldalon is *újabb erők* keletkeznek, amelyek az árszínvonalnak emelésére, a pénzértéknek pedig csökkentésére irányulnak és

amelyekre azután az áruoldal a maga árfelhajtó erőinek *további fokozásával* válaszol. Hasonló értelmű *viszont-válással* a pénzoldal sem szokott adós maradni. Bevezetőben említett pénzforgalmi egyenletünk tehát mindkét fő tényezőjében, azaz mind az áru, mind pedig a pénz jelenségeiből kiindulva, kétségtelenül jól tudja megmagyarázni azokat a jelenségeket, amelyek a háborús gazdaságban az áralakulás és a pénzérték körül mutatkoznak.

A *gazdaságpolitika* mint tudomány már szintén régóta elemzi azokat az eszközöket, amelyek leginkább alkalmasak az árszínvonal emelkedésének és a pénzérték csökkenésének megakadályozására. A gazdaságpolitikának itt főleg három területe jön tekintetbe: a termelési politika, a pénz- és a hitelpolitika, valamint a közellátási és az árpolitika. Ezek közül az első kettő, azaz a termelési, valamint a pénz- és a hitelpolitika általában a kereslet és a kínálat alapvető közgazdasági törvénye elismerésének alapján áll. Más szóval: ez a kettő általában akkor is eredményesen fejtheti ki szóbanforgó törekvéseit, ha érvényesülni engedi azt az alapvető összefüggést, hogy az árak annál magasabbak és a pénz vásárló ereje annál alacsonyabb, minél kisebb egyrészt a termelt és forgalmazott árumennyiségektől függő piaci árukínálat és minél nagyobb másrészt a forgalomban lévő pénz mennyiségétől és forgási sebességétől függő piaci árkereslet. A harmadik említett gazdaságpolitikai ágazat, azaz a közellátási és az árpolitika viszont — helyes értelmezése szerint — csak ott és csak annyiban lép előtérbe, ahol és amennyiben az első kettő a kereslet és a kínálat törvénye elismerésének alapján már nem képes többé az árak és a pénzérték megkívánt egyensúlyát biztosítani. Ezen a ponton túl a közellátási és az árpolitika oly eszközökkel igyekszik megakadályozni az árak további emelkedését és a pénzérték megfelelő további hanyatlását, amelyek már többé-kevésbé szögesen helyezkednek szembe a kereslet és a kínálat törvényével. A termelési, valamint a pénz- és a hitelpolitikától eltérő magatartásuk némi magyarázatra szorul.

Az árszínvonal és a pénzérték fenntartására — mindenképpen szerves gazdaságpolitikai beavatkozás útján — először azért törekszünk, hogy a mezőgazdasági és az ipari termelés gyarapításával, valamint a kereskedelmi közvetítés tökéletesbítésével igyekszünk növelni a forgalomba kerülő áruk mennyiségét. Kétségtelen, hogy ez a törekvés elsőrangú fontosságát a háborús gazdaságban is megőrzi. Minél sikeresebben alkalmazzuk a *termelési politika* sokféle és tudományosan is jól kidolgozott eszközeit, annál inkább növeljük a piaci árakínálatot és annál hatékonyabban akadályozhatjuk meg az árak emelkedését, valamint a pénzérték csökkenését. A *pénz- és a hitelpolitikáról* viszont tudjuk, hogy részben a közületi bevételek közvetlen fokozásának, részben pedig megfelelő értelmű hitelműveleteknek és hitelirányító rendszabályoknak útján igyekszik minél inkább apasztani a forgalomban lévő pénz mennyiségét, miáltal — a pénzben mutatkozó piaci árakereslet csökkentésén át — szintén az árak emelkedésének és a pénzérték hanyatlásának kíván gátat vetni. Nem vitatható, hogy az árak és a pénz háborús alakulása is akkor jár a legegészségesebb úton, ha egyrészt a termelési politikának, másrészt pedig a pénz- és a hitelpolitikának szóbanforgó rendszabályai már önmagukban is eléggé hatékonyaknak bizonyulnak.

Ha azonban ez az eredmény többé el nem érhető, akkor az *árpolitikának* közgazdasági szempontból szervesen rendszabályaihoz kell folyamodnunk: a kereslet és a kínálat önműködő törvényével szemben az árakat és a pénz vásárló erejét hatalmi szóval és attól többé-kevésbbé függetlenül törekszünk megállapítani, hogy miképpen alakulnak az alapvető pénzforgalmi egyenlet áruoldali és pénzoldali fő tényezői. Párhuzamosan a szorosabb értelemben vett *közellátási politikának* közgazdasági szempontból szintén szervesen és egyre szigorúbb rendszabályaira is szükség van abból a célból, hogy a piaci kínálat és kereslet között oly mesterséges egyensúlyt kényszerítsen ki, amely az árpolitika szándékainak megfelel. A háborús gazdaságpolitika legnehezebb feladata az, hogy a szóbanforgó szer-

ves és szervesen beavatkozások között mégis lehető összhangot teremtsen és hogy ily módon érje el az árak és a pénzürték minél nyugodtabb, minél kevésbé változó színvonalának megőrzését.

Ia mármost a gyakorlati siker kérdését vetjük fel, akkor megállapítható, hogy a pénzforgalmi egyenlet két fő tényezőjének, azaz az árumennyiségnek és pénzmenyiségnek egymásközi egyensúlya a jelenlegi világháború eddigi folyamán a földkerekség egyetlen országában sem volt teljesen megőrizhető. Az utóbbi évek *áremelkedéseinek* nemzetközi összehasonlítása igen nehéz művelet, mert az egyes országoknak még hivatalos statisztikai árjelzőszámái is egymástól eltérően összeállított áru csoportoknak különböző elvek szerint mérlegelt átlagos árai alapján készülnek. Tudományos biztonsággal csupán annyi állapítható meg, hogy az áralakulás szempontjából még Európa egyes országai között is igen jelentékeny különbségek mutatkoznak. Ia a hatóságilag elismert árakat és az 1943 tavaszára vonatkozó adatokat vesszük alapul, akkor a jelenlegi háború kitörése óta a nagykereskedelmi árak pl. Romániában, Finnországban, Svájcban és Bulgáriában — ily sorrendben — átlagosan nagyobb mértékben emelkedtek, mint Magyarországon; Dániában megközelítően ugyanolyan nagy volt az eddigi áremelkedés, mint nálunk; viszont Németország, Szlovákia, Anglia, Svédország, Norvégia és Spanyolország a magyarországiaknál csak kisebb áremelkedéseket mutatnak ki. A tengerentúli országok közül az Északamerikai Egyesült Államokat, Kanadát, Ausztráliát, Új-Zélandot és Japánt említhetjük meg olyan országokként, amelyekben az eddigi háborús áremelkedés kisebb volt, mint Magyarországon. míg pl. India, Argentína vagy Mexikó áremelkedései magasabbak voltak a miénkénél.

Még tetemesen nehezebb feladat lenne annak megállapítása, hogy az egyes országokban az áruforgalomnak mekkora része bonyolódik le a hatóságilag engedélyezettkenél *magasabb* árakon. Kétségtelen azonban, hogy a forgalomnak ez a része többé-kevésbé valamennyi országban növeli a tényleges árszínvonalat és megfelelően csökkenti

a pénz vásárló erejét. Idevágó általános és kedvezőtlen jelenségeként jön még tekintetbe egyrészt az a tény, hogy egyes áruk — a piaci *kínálat* összehúzódása következtében — egyáltalában nem, vagy még magas áron is csak korlátozott mennyiségben vásárolhatók meg, másrészt pedig az a körülmény, hogy a háborús nyereségek emelkedése, valamint a kötött bérű és fizetésű rétegek tényleges jövedelmének csökkenése révén a piaci *keresletre* is döntően kiható jövedelemeloszlási eltolódások álltak elő. Noha ezek a jelenségek is többé-kevésbé az egész földkerekségen felütötték fejüket, gyakorlati érvényesülésük mérvének nemzetközi összehasonlítása szintén csak nehezen volna megejthető.

II.

Tudományos szempontból szilárdabb talajon mozgunk, ha a háborús drágulási folyamatot a *termelési költségek* szemszögéből nézzük. Ezeknek sorában kétségtelenül több olyan akad, amelyet az árpolitikának még akkor is *árfelhajtó* tényezőként kell számbavevnie, ha mégoly mereven helyezkedik szembe a kereslet és a kínálat áralakító törvényével. Ilyenek pl. azok a megnövekedett szállítási, gyártási és egyéb előállítási költségek, amelyek a háborús közlekedési és nyersanyagbeszerzési nehézségek következtében még akkor is be szoktak következni, ha a korábbiakkal egyébként azonos minőségű áruk termeléséről van szó. Hosszantartó háborúnál, amely szükségszerűen a nagy tömegek elsőrendű életszükségleti cikkekkel való gyengébb ellátásával jár, több tekintetben az átlagos munkateljesítmények csökkenésével is számolnunk kell. Ez a csökkenés gyakorta még a munkások lelkes igyekezetével sem küszöbölhető ki; a munkaadók pedig már csak társadalompolitikai okokból sem felelhetnek rá a munkabérek megfelelő leszállításával. Légi támadásoktól veszélyeztetett területeken egyre inkább mutatkozik hasonló árfelhajtó hatása annak a fáradtságának is, amely a munkásokon gyakori éjjeli légi riadók következtében

vesz erőt. Nem hagyhatók figyelmen kívül azok az utánjárásai és beszerzési költség-többletek sem, amelyek hosszantartó háború esetén a termeléshez szükséges nyersanyagok, félgyártmányok, segédeszközök és sokszor még a munkaerők felkutatásával is szükségszerűen kapcsolatosak. Hasonló módon érvényesülnek továbbá azok a többnyire növekvő közterhek is, amelyeket közvetlenül a termelésnek kell viselnie.

Ellenkező irányban érvényesül a termelési költségeknek az a *csökkenése*, amely a többnyire megnövekedett termelés és az üzemek nagyobb mérvű kihasználása következtében áll elő. Nyilvánvaló azonban, hogy ezen a réven csak azoknál az üzemeknél érhető el költségcsökkentés, amelyek még háború idején is növekvő hozadékok alapján képesek termelni. Tetemesen szoktak csökkenni a háborús gazdaságban a termékek eladásával kapcsolatos hirdetési és egyéb szervezési költségek is, mert — amint már az imént is érintettük — áruínség idején az eladóhoz vezető kapcsolat költségeinek terhét többnyire a vevő szokta vállalni. A kor színvonalán álló üzemgazdasági költségvizsgálattal többé-kevésbé számszerűen is megközelíthető, hogy az ekként elérhető költségcsökkenés mily arányban áll az előbb említett elkerülhetetlen háborús költség-növekedéssel.

Az árakat felhajtó és a pénz vásárló erejét megfelelően csökkentő tényezők sorában viszont több olyan is találkozunk, amely *távolról sem tekinthető elkerülhetetlennek* és amelynek kiküszöbölési lehetőségeire tudományos tárgyilagossággal már csak azért is rá kell mutatnunk, mert az áralakulás és a pénzérték jövődj kibontakozásának lényeges előfeltételeit jelentik. Az idevágó fontos tényezők közül csupán *hármat* ragadunk ki: a háborús jövedelem-eloszlási eltolódásoknak, a behozatali árak emelkedésének és a külfölddel szemben fennálló elszámolási követeléseknek árfelhajtó erejét és pénzsziporító hatásait. Szándékosan választunk ki három oly tételt, amelyeknek egymástól eltérő általános közgazdasági jelentősége és különrendűsége már első ránézésre is szembetűnő; látni fogjuk

ugyanis, hogy az árak és a pénzérték síkján még ezek a tételek is viszonylag szoros egymásközi összefüggést mutatnak.

1. Ami az első említett tényezőt illeti, a *jövedelemeloszlásban* mindenhol és mindig folynak oly viták és küzdelmek, amelyeknek célja az, hogy egyes termelési ágak vagy termelési tényezők nagyobb jövedelemben részesüljenek. Ily viták és küzdelmek tehát háborúk kitörésének idején sem szoktak hiányozni. Oly folytatásuk azonban, amely a háború alatt vezet részleges áremelkedéssel járó jövedelemeloszlási átalakulásokhoz, a háborús gazdasági erőfeszítéseket többnyire hátrányosan befolyásolja. A társadalomerkölesi igazságosságra hivatkozó vagy egyéb megfontolások alapján pl. indokolt lehet, hogy a mezőgazdaságnak mint termelési ágának vagy a munkásoknak mint termelő rétegnek jövedelemeloszlási részesedését azáltal igyekezzünk emelni, hogy különös rendszabállyal növeljük a mezőgazdasági árakat, illetőleg a munkabéreket. Békegazdaság idején a megfelelő jövedelemeloszlási eltolódások azáltal következhetnek be, hogy az általános árszínvonal és a pénzérték változatlan marad, azonban pl. az ipari árak, illetőleg a földjáraadék vagy a tőkekamat színvonala csökken. A háborús gazdaságban ezt viszont aligha várhatjuk, mert az általános árfelhajtó erők ilyenkor egyébként is annyira tetemesek szoktak lenni, hogy minden részleges ár- vagy költségnövelés csaknem feltartóztathatatlanul és sokszorosan továbbgyűrűzve emeli az általános árszínvonalat. Tanulásként azt a következtetést kell leszűrnünk, hogyha a háborús gazdaságban komolyan akarjuk megakadályozni az általános árszínvonal emelkedését és a pénzérték megfelelő hanyatlását, akkor a háború tartamára fel kell függesztenünk minden oly korábbi jövedelemeloszlási küzdelmet, amelynek eldöntése közvetlenül részleges áremelkedéssel járhat. A jelenlegi világháború első éveiben is, amikor Magyarország a háborús gazdasági erőfeszítésekben még csak csekélyebb mértékben részesedett, a békebeli jövedelemeloszlási vitának merőben gondolati eszközökkel való és csak háború utáni megoldáso-

kat javasoló folytatása még indokolt lehetett. A háború negyedik évének végéfele azonban, amikor már Magyarországra is egyre súlyosabb háborús gazdasági áldozatokat hoz, mindenképpen helyesebben tesszük, ha a korábbi jövedelemeloszlási küzdelmek csatabárdját egyelőre elássuk.

Ez azonban távolról sem jelentheti, hogy — éppen az árszínvonal és a pénzérték fenntartásának érdekében — ne igyekezzünk a *háborútól okozott* káros jövedelemeloszlási eltulodások kiküszöbölésére. Nem kétséges, hogy az *indokolatlanul magas háborús nyereségeket* többnyire csak azok az áremelkedések idézik elő, amelyek ugyanakkor a kötött bérek és fizetések tényleges színvonalát leszállítják. Amidőn azonban az ily indokolatlanul magas háborús nyereségek rendkívülien erős megadóztatása válik szükségessé, hogy ezáltal is csökkenjen a forgalomban lévő pénz mennyisége, fokozott figyelemmel kell őrködnünk a közgazdaságilag indokolt vállalkozói nyereség és tőkeamat színvonalának megőrzése felett.

Tudományos tárgyilagossággal itt két tényre kell rámutatnunk. Az egyik az, hogy minden háború kezdetén hasznos lehet, ha a termelést fokozott gazdaságpolitikai beavatkozások segítségével igyekszünk a háborús célok szolgálatában egységes nevezőre hozni. A jelenlegi háború negyedik évében is kétségtelenül elérkeztünk azonban ahhoz a ponthoz, amelyen termelésünk további fokozása érdekében sürgősen szükségünk van megint a vállalkozói kezdeményezés és a vállalkozók közötti versengés lendítő erejére, hogy sikeresen küzdjük le az egyre magasabban tornyosuló általános termelési nehézségeket. Ezen a ponton túl tehát már igen veszélyes lenne, ha az árpolitika vagy az adópolitika a *vállalkozói nyereségeket* közgazdaságilag indokolt színvonalukról leszorítani igyekezne. A színvonal indokolt magasságának megállapításánál viszont tekintetbe kell vennünk a vállalkozói kockázatnak azt a csökkenését, amely a háborús gazdaságban az eladási nehézségek megszüntével általában be szokott következni. — A másik említett tény az, hogy a háborús gazdaságban még foko-

zott figyelmet kell fordítanunk a tőkefejlesztésre. Magyarország jövőbeli átmenetgazdaságában is a termelés legszűkebb keresztmetszete, azaz legsebezhetőbb pontja nem a munkaerő és nem annyira a nyersanyagok hiánya, mint inkább a tőkehiány lesz. Ezen pedig a legjobban úgy segíthetünk, ha már most erőteljesen karoljuk fel megint a súlyos háborús tőkepusztításokat helyreütni hivatott újabb tőkefejlődést. Ha tehát a *kamatszinvonal* túlságos leszorításával gátolnák a takarékossgot és különösen a termeléshez szükséges pénztökéket keletkezésüket, akkor a további termeléstől várható és forgalomba kerülő áruk mennyiségének közvetett csökkentése által az árak és a pénzérték fenntartását nagyobb mértékben veszélyeztetnénk, mint amilyen kedvező hatást a termelési költségek megfelelő közvetlen csökkentésével elérhetnénk.

Még fontosabb, hogy az indokolatlanul magas háborús nyereségek még közvetve se csorbítsák a kötött *munkabérek*et, valamint *fizetéseket* és ezáltal a munka termelési teljesítményeit. Ezzel szemben ki kell emelnünk azt a tényt is, hogy a munkabérek és a fizetések emelése az általában legmagasabb termelési költségtételeknek és így szükségszerűen az áraknak is megfelelő növelését jelenti. A két szempont közötti nyilvánvaló ellentmondás viszonylag még a legjobban a háborús tömegtakarékosági módszerek alkalmazásával gyengíthető, mert az önkéntes vagy kényszerű tömegtakarékoság legalább a pénzoldalon csökkentti azt az árfelhajtó folyamatot, amely a készpénzben kiizetett magasabb munkabérekkel együtt növekvő tömeges piaci árkereslet révén érvényesül. Amilyen mértékben valósítható meg a tömegtakarékoság, ugyanolyan mértékben tűnik el egyúttal a benne részesedő tömegek nincstelen-öntudata, és párhuzamosan enyhül az a társadalmagazdasági osztályfeszültség is, amely a háború utáni nehéz gazdasági helyzetben esetleg kedvezőtlen fejleményekkel fenyeget. Kétségtelen azonban, hogy a tömegtakarékoság megvalósítása — különösen a magyar háborús gazdálkodás negyedik évének végéfé — csak igen bonyolult egyéb előkérdések megoldásának alapján jöhet tekintetbe. Csak

ily alapon várhatók a vele kapcsolatos kedvező ár- és pénzalakulási hatások is.

2. Második helyen azt a fenti állításunkat kívánjuk bizonyítani, hogy manapság már a *behozatali árak* emelkedése sem jelenthet elháríthatatlan veszélyt az árszínvonal és a pénzérték számára. Tényként állapítható meg, hogy a legkülönbözőbb behozatali árak a háború eddigi folyamán többé-kevésbé igen erősen emelkedtek és hogy ezzel tetemesen járultak hozzá nemcsak belföldi árszínvonalunk növekedéséhez, hanem szükségszerűen kiviteli áraink emelkedéséhez is. A háború első éveiben az európai országok zömével együtt mi is viszonylag nyugodtan helyezkedhettünk arra az álláspontra, hogy az általános külföldi áruínséget kihasználjuk, a háborús gazdálkodás következtében amúgy is magas kiviteli árainkat még tovább engedjük nőni, az így előálló többletet — megfelelő gazdaságpolitikai rendszabályokkal — elveszük, azaz lefölozzük és belőle a drága behozatalt támogatjuk. A külkereskedelmi árkiegyenlítésnek ez a módszere azonban idővel már igazgatási szempontból is túlságosan bonyolultnak és nehézkesnek kezdett bizonyulni; azonkívül általában még csak elősegítette a nemzetközi árak további emelkedését, mert a kivitelnél — a lefölozések érdekében — gyakorta az árpolitika is szívesen látta a magas árakat, a behozatalnál pedig a megfelelő támogatás lankasztotta a legolcsóbb külföldi piacok felkutatására irányuló törekvést. Továbbá főleg még az hatott kártékonyan, hogy a magas behozatali árak a lefölozés és a támogatás minden árkiegyenlítő igyekezete ellenére — már csak merő lélektani hatásaikkal is folyamatosan felfelé hajtották a belföldi árszínvonalat.

Ily belátás alapján Magyarország a jelenlegi háború harmadik és negyedik évében egyelőre Németországgal, Olaszországgal, Szlovákiával és Svédországgal kölcsönös *külkereskedelmi árrögzítő megállapodásokat* kötött, amelyek ugyan egyes részleteikben egymástól eltérnek, általában azonban egyaránt a további külkereskedelmi áremelkedések kiküszöbölésére irányulnak. Valószínű, hogy külkereskedelmi árrögzítő megállapodásainknak ezt a hálózatát a há-

ború további folyamán még fejleszteni fogjuk és hogy egyúttal gyakorlati keresztülvitelük felett is a jövőben fokozott éberséggel fogunk őrködni. Kétségtelen viszont, hogy a rögzített nemzetközi ár hosszabb lejáratra semmiképpen sem képes biztosítani a keresletnek és a kínálatnak azokat a piacra kerülő árumennyiséget szabályozó teljesítményeit, amelyeket a szabad nemzetközi áralakulástól kaptunk. Előrelátható tehát, hogy árrögzítő megállapodások alapján nemzetközi kereskedelmünket — legalább viszonylag zavartalanul — csak akkor tudjuk fenntartani, ha a kivitt és a behozatalt egyúttal az árumennyiségek vonatkozásában is megfelelő tervgazdasági rendszabályokkal irányítjuk. Az ily rendszabályok sikere azonban egyelőre még oly kérdőjelként mered eléink, amelyre teljesen megnyugtató választ adni közgazdasági tudásunk jelenlegi színvonalán nem tudunk.

A nemzetközi árpolitika szempontjából ajánlatos a *külföldi országok kétfajta csoportja* között különbséget tenni. Az egyikhez Magyarország szempontjából Svédország, Svájc, Törökország és általában azok az országok tartoznak, amelyekből származó behozatalunk a hazai nyersanyaggazdálkodás terén döntően fontos és amelyekbe irányuló kivitelünket éppen ezért készséggel vagyunk hajlandók — kölcsönöségi alapon — a szóbanforgó árrögzítésnek alávetni. A másik csoport azokból a velünk szövetséges és baráti viszonyban lévő országokból áll, amelyekkel szemben máris többé-kevésbé cselekvő külkereskedelmi mérlegünk, azaz kivitteli többletünk van. Ebben a csoportban Németországgal szemben igen tetemes, Olaszországgal szemben pedig újabban szintén növekvő elszámolási követeléseink halmozódtak fel. Nemzetközi árrögzítésre itt — a szövetségesek közötti lehetőleg zavartalan kereskedelem hangsúlyozásán kívül — főleg az a megfontolás bír bennünket, hogy elszámolási követeléseink tényleges értéke annál mélyebbre csökken, minél magasabbra emelkednek a velünk szemben adós országok kivitteli árai. A jelenlegi és a közvetlen jövőben várható körülmények között ugyanis valószínűnek látszik, hogy szóbanforgó külföldi adósaink

főleg csak későbbi áruszállításokkal lesznek képesek elszámolási követeléseink kiegyenlítésére.

3. Ezen a ponton elérkeztünk végül ahhoz a harmadik tényezőhöz, amely külföldi *elszámolási követeléseink* ár-felhajtó hatásainak kérdését veti fel. Mivel a hazai termelők vagy kereskedők részéről általában nem tétélezhetjük fel, hogy a kivitelükért járó márka- vagy líraköveteléseik kiegyenlítésével a háború végéig várjanak, bankjaink és mögöttük a Nemzeti Bank megfelelő pengőelőleget nyújtanak nekik, vagy pengőért megvásárolják tőlük külföldi követeléseiket. Így — célirányos hitelműveletek közbeiktatásával — egyrészt a magyar állam és a Nemzeti Bank válnak a külföldi követelések tulajdonosaivá, másrészt pedig oly pengőösszegek kerülnek forgalomba, amelyekkel szemben nem jut a belföldi piacokra megfelelő tömegű új árumennyiség. Ezáltal tehát a pénzforgalmi egyenletnek csak pénzmennyiségi fő tényezője növekszik, aminek ár-emelkedéshez és a pénzérték csökkenéséhez kell vezetnie, ha nem alkalmazunk kellő gazdaságpolitikai ellenrendszabályokat. Ily rendszabályként a pengőelőlegek révén forgalomba kerülő vásárlóerőknek adókkal vagy kölcsönfelvétellel a forgalomból való újbóli kivonása jön tekintetbe. Ha tehát szövetségeseinknek elszámolási hiteleket nyújtunk, a belső pénzforgalmi egyensúly fenntartása érdekében egyúttal megfelelően nagy belföldi pénzügyi terheket kell magunkra vállalnunk növekvő adózás vagy az államnak nyújtandó járulékos kölcsönök alakjában. Tévedés lenne tehát azt hinnünk, hogy a kiegyenlített elszámolási csúcsok kérdése csak a bankokat vagy csak az államháztartást érdekli.

A hazai közteherviselés szempontjából tetemes könnyítést jelentene, ha külföldi elszámolási adósaink oly *vagyontárgyaik* (Magyarországon lévő ingatlanai, tulajdonukban lévő magyar értékpapírok stb.) átengedésre vagy pedig oly későbbi *áruszállításokra* vállalkoznának, amelyekért a belföldi vevő a magyar államtól vagy a Nemzeti Banktól már most pengőért vásárlandó elszámolási márka-, illetőleg líraköveteléssel fizetne. Az így befizet-

tendő pengőösszegek ugyanis megfelelő mértékben csökkenének a belföldön forgalomban lévő pénzmennyiséget. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy későbbi áruszállításokként külföldi elszámolási adósainktól csak oly tételek jöhetnek tekintetbe, amelyek nem sértik termelésünk és főleg további lendületes iparosodásunk érdekeit.

III.

A mondottakból kiviláglik, hogy mind a háborús jövedelemeloszlási eltolódásokkal, mind pedig a behozatali árak emelkedésével és a külföldi elszámolási követelések felhalmozódásával szemben közgazdasági tudásunk mai fokán már oly rendszabályokat vagyunk képesek alkalmazni, amelyek segítségével elkerülhetjük az idevágó áralakulási és pénzforgalmi veszélyeknek legalább is tetemes részét. Ha azonban a háború még sokáig tart és ha Magyarország további folyamán is erősen részesedik benne, akkor valószínű, hogy az az *általános háborús gazdasági nyomás*, amelynek a viszonylag túl nagy fogyasztás és a viszonylag túl csekély termelés közti összhanghiány folytán előbb-utóbb szükségszerűen be kell következnie, a mi pénzünk értékére is egyre nagyobb mértékben fog ránehezedni. A nyomás ebben az esetben mind az áruoldalon, mind pedig a pénzoldalon annyira sokféle változatban fog érvényesülni, hogy enyhítése csak oly gazdaságpolitikai vonalvezetéstől várható, amely tekintetét teljes tudásbeli és erkölcsi felkészültséggel, következetesen a pénzforgalmi egyenleg egészére szögezi és a részletkérdésekkel így birkózik meg.

A háború utáni kibontakozást a vezető nagyhatalmak többnyire oly utakon keresik, amelyeken gazdasági szempontból is lehetőleg még jobban tudják kidomborítani és alábástyázni saját irányító hatalmi állásukat. *Németország* az európai kontinens aranynélküli elszámolási forgalmában máris magához ragadta a vezető szerepet, míg *Japán* az uralma alá jutott távolkeleti országokban emelkedett hasonló jelentőségre. *Anglia* Keynes lord nagy szaktudással

kidolgozott bancor-elszámolási tervének segítségével terjeszt elő oly kezdeményezést, amely a kisebb országokat is — számukra egyébként tetszetős módon — egységes pénzpolitikai szervezetbe foglalná össze, míg az *Északamerikai Egyesült Államok* Harry White unitas-javaslatán át sokkal nyiltabban mondják ki, hogy a többi országnak is lehetőleg tiszta aranyalapra való visszatérésével a tulajdonukban lévő nagy aranykészletek hatalmi értékesítésére törekcsenek. Az efféle tervekkel szemben *Magyarországnak* nem szabad elfelejtenie, hogy jövő gazdasági gyarapodásának egyik legfontosabb bástyáját még akkor is pénzpolitikájának függetlensége jelenti, ha egyébként készséggel hajlandó a szövetségeseivel való gazdasági forgalom fejlesztésére és az ezzel kapcsolatos gazdasági együttműködésnek a közös háborús célok elérése érdekeit szolgáló ápolására.

1918-ban, tehát az első világháborúnak ugyancsak negyedik évében *Navratil Akos*¹ az akkori Átmenetgazdasági Minisztérium megbízásából kristálytiszta érveléssel mutatott már rá azokra az összefüggésekre, amelyekre figyelemmel kell lennünk, amidőn hosszantartó háború után mindenkéltől saját nemzetgazdasági érdekeink szolgálatában törekcsünk pénzünk értékének helyreállítására. Részben más szempontokból kiindulva, *Balás Károly*² már 1917-ben tette beható vizsgálat tárgyává a pénz háborús értékének kérdését és szabatos következetességgel választotta ketté az áremelkedésnek egyrészt a tőkegazdasági jövedelemeloszlásban gyökeredző általános közgazdasági, másrészt pedig a viszonylag túl nagy háborús papírpénzkibocsátástól előidézett különös államháztartási okait.

Más hazai közgazdászaink akkori és újabb kutatásai szintén ékesen bizonyítják, hogy még a legnehezebb gazdasági helyzet megoldásában is nyugodtan támaszkodhatunk saját közgazdasági szaktudásunkra. Tanulságként most határozottabb alakban mondhatjuk ki a már bevezetőben

¹ L. «Valutánk helyreállítása», Átmenetgazdasági M. Kir. Minisztérium és Átmenetgazdasági Tanács, III. sz. kiadvány, Budapest 1918.

² L. «A pénz csereértéke» Magyar Közgazdasági Könyvtár és Remekírók Társ. XX. kötet, Budapest 1917.

érintett tételt: minél súlyosabb bajok mutatkoznak a gyakorlati gazdasági életben és minél inkább rendkívülieknek látszó megoldások szükségére merül fel, annál kevésbé indokolt, hogy divatosan újszerűnek hangzó és kellően ki nem próbált jelszavaktól várjuk a gyógyulást. Egyúttal annál fontosabb, hogy ilyenkor a gyakorlat is fokozott mértékben szívlelje meg a *komoly gazdaságtudománytól* nyújtott szempontokat. Ezek a szempontok pedig arra intenek, hogy az áralakulás és a pénzürték nehéz kérdéseinek megoldásánál minél alaposabban értékesítsük azokat a tudományos ismereteket, amelyeket a közgazdaságtan a pénz forgalmi egyenletének kapcsán immár hosszú nemzedékeken át lépcsőről-lépcsőre és kemény munkával fejlesztett ki. A mai helyzetben is csak így remélhetjük, hogy az árszínvonal további emelkedésének és a pénz vásárló ereje megfelelő csökkenésének gátat tudunk vetni.

